

Ughy Jenő könyvtáros, olvasáskutató hagyatéka

P. Toldi Márta
dr.toldi.marta@gmail.com
Berzsenyi Dániel Könyvtár,
Szombathely,
nyugdíjazott könyvtárigazgató

Az olvasásszociológia hazai irodalma alapműként tartja számon Ughy Jenő (1922–1967) könyvtáros, olvasásszociológus *Ezer falusi lakos és a könyv* (Ughy 1965a) című munkáját, a kutató életéről és munkásságáról viszont részleges tudás hagyományozódott át a könyvtáros-társadalom generációi között. Születésének századik évfordulója adott inspirációt a gazdag hagyatéka számbavételére, és kortársainak emlékezései nyomán portréjának megrajzolására. Ebben az írásban arra vállalkozom, hogy publikált források alapján betekintést adjak egy különös sorsú, a társadalmi katalizmáknak kitett, irodalmat kedvelő, tanulva tanító, közösségeiben lámpás attitűddel mozgó, rövid életű pályatársunk sorsába. Ughy a politika szeszélye folytán lett könyvtárossá, majd olyan életművet hagyott hátra, amelyen átsüt a mindenkinek kijáró tudás felkínálásán munkálkodó közkönyvtár melletti szilárd elköteleződés.

1. ábra: Ughy Jenő igazolványa (forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – ÁBTL – 3.1.9. – V-80873)

Életrajzi vázlat

Anyakönyv szerint Celldömölkön született, valójában családja lakhelye révén nemekeresztúri illetőségű. Középbirtokos szülei fontosnak tartották három gyermekük iskoláztatását. Jenő fiuk Sümegen, a Kisfaludy-gimnáziumban érettségizett 1940-ben, és orvos szeretett volna lenni. Pályafutását **Németh Tibor** ismertette először, 1994-ben a *Vas megyei könyvtárak értesítőjében* (1994)¹, majd később bővebben a Kemenesaljai életrajzi lexikonban (Németh 2014; Németh 2024). Kortársai elmondott vallomásaiból tudjuk, hogy „félbemaradt egzisztenciának” tartotta magát, mert a háború, majd az 50-es évek politikája miatt megszakadtak tanulmányai, „felsőfokú” képzőhelyeként a recski internálótáborot nevezte meg (Szente 1988). A *Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem évkönyve* igazolja, hogy az 1940–41-es tanévre az orvostudományi kar beiratkozott hallgatója volt.

Cite as/így hivatkozd: P. Toldi, M. (2024) Ughy Jenő könyvtáros, olvasáskutató hagyatéka, Central European Library and Information Science Review (CELISR)

„A könyvtárosság nagy fordulatot jelentett életében.”

Az egyetemről vonult be frontszolgálatra, hadifogságba esett, tífuszfertőzéssel tért haza. Betegségéből kigyógyulva 1944-ben Szombathelyen a MÁV üzletgarnokaként helyezkedett el.² 1946–47-ben a Független Kisgazdapárt érdekkörébe tartozó *Nyugati Kis Újság* belső munkatársa lett. Pártja képviseleti munkát is bízott rá, 1946-ban a Független Kisgazdapárt egyik küldöttjeként Szombathely város iskolaszékének tagjává választották.³ Hittel állt a többpártrendszerű demokrácia mellé, ám hamarosan csalatkozni kellett. Számos korabeli újságban azonos szöveggel megjelent cikkből tudjuk, hogy az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) vádjai alapján államrend megdöntésének kísérlete miatt perbe fogták és nyolc év börtönre ítélték.⁴ 1947. november 13-tól 1954. február 2-ig raboskodott.

1959-ben sorsa új fejezetet nyitott, könyvtári dolgozóként olvashatunk róla az újból megnyíló pápai Jókai-könyvtár költöztetése kapcsán.⁵ Ott dolgozva szerezhette meg az akkortájt induló országos középfokú tanfolyamok egyikén szakirányú képesítését. Emlékezők jó munkájáról szóltak, hamarosan olvasószolgálati csoportvezető lett, sőt 1962 végén rövid ideig megbízott könyvtárigazgató. 1963. február 1-től az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjába (továbbiakban KMK) hívták, az Új Könyvek állománygyarapítási tanácsadó szerkesztőségében alkalmazták, de „életes” munkára vágyva olvasáskutatásba kezdhetett.

A könyvtárosság nagy fordulatot jelentett életében. 1960 és 1967 között nem csupán mindennapi munkájával igazolta ezt. Már nem vádlottként, hanem íásaival szerzőként volt jelen a hazai sajtóban, rendszeres publikálója lett a könyvtári szaklapoknak. 1967-ben azután két könyvtári orgánus pályájának és életének tragikus végéről szóló írást közölt. Az *OSZK Híradó az Esti Hírlapra* hivatkozva nekrológban tudatta, hogy Ughy Jenőt szeptember 16-án elgázolta a villamos. Munkahelyére igyekezett, táskája tele volt fordításjegyzetekkel, német nyelvű könyvtári szaklapokból (Der Bibliothekar, Bücherei und Bildung) készített szakirodalmi szemlékkel.⁶ A *Könyvtárosban* **Vargha Balázs** szakmai és emberi értékeit méltatva hihetetlennek nevezte a híradást, ami szerint „féktávolságon belül” lépett a sínekre (1967). **Pártay Tivadar**, Ughy egykori rabtársa 1989-ben, a szabadságvesztéséről ítélező tárgyalásra visszaemlékezve, nem közlekedési baleset áldozatának tekinti mindössze 45 évet élt sorstársát (1989).

Könyvtárosi hagyatéka

Életműve és közkönyvtári víziója ebben a hét szűk esztendőben folyamatosan megjelenő írásaiban tárul fel. Négy témakörben publikált: könyvtárszervezés, könyvismertetések, -kritikák, olvasáskutatás, szociográfiák/esszék.⁷ Írásai rendkívüli koncepciózusságról, míves szövegalkotásról, esetenként szociografikus, sőt szépirodalmi nívóról tanúskodnak. Az alábbiakban a legkarakteresebb írásait mutatom be.

Könyvtárszervezési témái

Pápai könyvtáros korában, 1960-ban jelentkezett először városi könyvtárügyi elemzéseivel, javaslataival, és ebben a tárgykörben publikált legaktívabban. Saját tapasztalatai alapján teljes elköteleződéssel érvelt az akkor debütáló szabadpolc bevezetése mellett, mert az olvasónak nagyobb motivációt kínál az olvasmánykiválasztáshoz, a gyűjteményt pedig határozottan mobilizálja, a személyzet számára időt szabadít fel az olvasókkal való közvetlen kapcsolatra. Ennek a kapcsolatnak a milyensége kulcskérdés volt számára, elsőként az olvasói döntés szabadságfoka: kölcsönözhető-e minden, amit az olvasó kiválaszt?

Melyik módszer eredményesebb: közszemlére csak azokat a műveket tenni, amelyek teljesíthetik a kívánt funkciót, vagy olvasmányajánlással szélesíteni látókört és ízlést? Ughy az utóbbit tekintette szimpatikusnak, ám leszögezte, csak felkészült könyvtárosokkal lehetséges a megvalósítás. Irodalmi ismeret, pedagógiai és lélektani érzék és tudás nélkül nem megy. A kommunikáció művészete ugyancsak foglalkoztatta: *„Intuíció kell hozzá, hogy a könyvtáros minden olvasóval szemben megtalálja a megfelelő hangot. Talán nincs két ember, akit teljesen azonos módon lehetne befolyásolni. Akad, aki igényli a gyámolítást, akad, aki a szerény tanácsot is önálló egyénisége csorbításának látja.”* Bírálta a középfokú képzést, amely túlzóan a feldolgozásra és a nyilvántartásra fókuszált. Továbbképző programot sürgetett a hiányzó tudás megszerzéséhez (Ughy 1960a).

A szabadpolc és az olvasókkal való törődés kapcsolatának kérdésére 1962-ben visszatért. Az OSZK-KMK olvasószolgálati módszerek pályázatán 1. díjat nyert dolgozatában szinte munkaidő-fényképezési alapossággal írta le a pápai könyvtár gyakorlatát, ahogy a „tanácsadó könyvtáros” napi 50–100 olvasóval munkáját végzi. Felvázolta a nyitvatartási időn túli feladatokat is. Szólt a 8. osztályos tanulók átvezetéséről a felnőttek könyvtárába, a serdülőkkel való foglalkozás lélektani alapjainak megismeréséhez a *Könyvtáros* szakfolyóiratban megjelenő írásokat ajánlotta, és részletezően megosztotta konkrét művekhez kapcsolódó tapasztalatait: milyen témájú könyveket miért javasol a fiúknak és a lányoknak. *„Nem fölényeskedő, őszinte segíteni akarásra”* buzdította a könyvtárosokat (Ughy 1962a).

Ughy Jenő pápai könyvtáros korában (forrás: Jókai Mór Városi Könyvtár)

„Úgy vélte, a munkás és paraszt foglalkozásúak és az ifjúság tekintendő célcsoportnak, őket »illeti meg leginkább« a segítség világképük és világnézetük alakításához”

Ugyancsak 1960-ban publikálta fókuszcsoporthoz javaslatát az olvasókkal való foglalkozáshoz. A könyvtárakban általában nincs idő arra, hogy minden rászoruló olvasó kiemelt figyelmet kapjon, ezért javaslata szerint érdemes sorrendet felállítani. Úgy vélte, a munkás és paraszt foglalkozásúak és az ifjúság tekintendő célcsoportnak, őket „illeti meg leginkább” a segítség világképük és világnézetük alakításához. A tevékenységben két dolgot tartott kiemelten fontosnak: az egyéniség megismerését és a tapintatot. Konkrétan is bemutatott hat fiatal a pápai könyvtárból. Valamennyi esetleírása miniatűr szociográfia! Szerzőket javasolva vázolta, hogy miként lehet nagy türelemmel a fiatalok izgalom iránti igényét úgy kielégíteni, hogy irodalmi ízlésük is fejlődjön. Esetleírásban rögzítette saját módszerét, amellyel sikeresen vezette át a csak meséket kedvelő olvasóját magyar klasszikusaink – főként történelmi és életrajzi – regényeinek olvasásába. Arról is értekezett, hogy a giccs miként ejti csapdába az érzelmek utánélésére fogékony fiatal lányokat (Ughy 1960b).

A városi könyvtárügy kérdéskörébe tartozik az a hozzászólása is, amelyet **Szente Ferenc** városi-járásai könyvtárak helyzetelemzése kapcsán tett közzé (1961). A tanulmány vázolta több város/járás könyvtárellátási rendszerét, a pápaiat is. Ennek kiegészítését végezte el Ughy, hasonlóan Cegléd és Kaposvár kapcsolódásához. Szólt a város és a járás 1958-as szerződéséről, a városi-járásai könyvtár közös finanszírozásának nehézségeiről. Bemutatta a városban működő fiókönyvtárakat és a szakszervezeti könyvtárhálózatot. Bátran felfedte a párhuzamosságokat, az egymás közelségében vegetáló kölcsönzőhelyek haszontalanságát. Éleslátó javaslatot tett a közös tanácsi-szakszervezeti fenntartásra, amelynek eredménye 25 alig teljesítő könyvtár helyett 6 jól teljesítő lehetne. A járási-városi könyvtár vállalhatná az egységes városi hálózat gondozását.

1962-ben a *Vidéki városaink* kiadvány adatainak másodelemzésével komplex módon foglalkozott a városi könyvtárak kulturális infrastruktúráján belüli szerepével (Ughy 1962b)⁸. A könyvvásárlásra fordított lakossági költés mellé beemelte a könyvtárellátottsági és könyvtárhasználati adatokat. Öt folyóirat lakossági előfizetési gyakoriságát megvizsgálva, az adatcsoportok alapján érzékletes térképet rajzolt az olvasáskultúra mintázatáról, azzal a céllal, hogy a kereskedelmi adatokra felhívja a könyvtárosok figyelmét.

További három, könyvtárszervezést érintő publikációjának fő témája a községi könyvtárügy gyűjteményi és elhelyezési szempontból. 1965-ben **Iszlai Zoltán** megelőző évi, folyóirat-beszerzésre vonatkozó helyzetelemzése készítette Ughyt reflexióra (Iszlai, 1964). Kiegészítésnek szánva felhasználta az 1000 falusi lakost felmérő kutatás részeredményét is. Több dimenzióban elemezve adta közre az adatokat arról, hogy a lakosság mely csoportjai olvassák az egyes folyóirat típusokat. Okokat és összefüggést keresve az iskolai végzettség, a foglalkozási csoport, a jövedelem és a nem szerinti eltérésekben (Ughy 1965b). Minden megszólalásában emellett érvelt, hogy az elhelyezési, a dokumentumellátási feltételek és a könyvtárosi kompetenciák egyidejű javításával lehetséges csupán a falusi olvasáskultúra fejlesztése. Meggyőződését az 1966-ban Heves megyében végrehajtott könyvtárépítési, elhelyezési program tapasztalatai erősítették, amelynek sikerét konkrét példákön (Karácsond, Ostoros, Vécs, Feldebrő, Abasár) keresztül szemléltette (Ughy 1966a).

Szakirodalmi ismereteit, saját tapasztalatait és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vizsgálatainak tanulságait felhasználva 1967-ben széles horizontú tanulmányt írt a falvak könyvtári célcsoportjaival való foglalkozásról. A könyvtárhasználat multikausalitását igen körültekintően számba vevő összegzésének fő témája a községi könyvtárak szerepe a munkás és paraszt olvasók ellátásában. Mai szemmel nézve a háttérben nem nehéz látni a határozott kultúrpolitikai elvárást, az Ughy által alkalmazott szociológiai nézőpont azonban messze túlmutat a voluntarista szemléleten. Megállapította, hogy ezekből a társadalmi csoportokból kevesen és keveset olvasnak és az ízlés is megrekedt, ám az ok-okozati összefüggések széles tárházát felmutatva az értők számára társadalompolitikai dimenzióba helyezte a témát: *„A könyvtáros egyre azt hallja, hogy a legnagyobb gondot parasztolvasóira és munkásolvasóira fordítsa. Azonban a tsz-tagság jórésze idős ember, aki a napi munka után már nehezen olvas. A legjobban olvasó fiatalok többsége búcsút mond a falunak. Az ingázók nem jutnak szabad időhöz.”* Hangsúlyozta, hogy a cséplőgép melletti kampányok nem vezettek eredményre, helyette a személyes megszólítást tanácsolta. Fiataloknak klubfoglalkozást, ingázóknak gyerekektől hazaküldött olvasnivalót javasolt. A hosszabb nyitvatartás célszerűsége mellett érvelt, mert a látogatók közel fele saját

„Hangsúlyozta, hogy a cséplőgép melletti kampányok nem vezettek eredményre, helyette a személyes megszólítást tanácsolta.”

maga szeret válogatni. Alapfeltétel továbbá az otthonos berendezés és a fűtés. Az olvasóvá nevelés alapaxiómáját is beemelte az értelmezésbe: „*A könyv nehezen tör utat magának azokban a néprétegekben, amelyeknek életszokásai közül a rendszeres olvasás oly sokáig hiányzott. A gyermekkori könyvvelmény hiányát utólag alig lehet pótolni*” (Ughy 1967 p. 139).

Olvasáskutatási vonzódásának gyökerei

Kétségtelen, hogy Ughy érdeklődésének középpontjában az olvasás mint az ismeretbővítés szabad forrása állt. Életművét tanulmányozva úgy látom, hogy érdeklődésének, elhivatottságának gyökerei gyermek- és ifjúkorába vezetnek vissza, értékvilága korai szocializációjából származik. Meggyőződése az olvasás, a könyvek személyiségformáló erejéről szociográfiáiból, esszéiből tárul fel. Könyvtáros pályára „sodródása” kiteljesedő utat nyitott meg számára. Majd szerkesztés folytatásként következett a kutatásra inspiráló külföldi szakirodalommal való találkozás, amelyre építve a hazai viszonyok megismerésével az olvasás minden befolyásoló tényezőjét fel kívánta deríteni. Állapotrögzítő főművében a kívánt és szükséges fejlesztés irányait is feltárta. Éleslátása nem meglepő, ha felnövekedésének világát bemutató írásait olvassuk.

1961-ben publikált egy szépirodalmi kvalitású életképet Nemeskeresztúrról és **Székely Imre** kovácsmesterről, akinek 1906-os beköltözésével új korszak köszöntött a falu művelődésébe. Az ezredfordulón „a paraszti élet csendes robotja töltötte ki a falu napjait”, ahol 120 zsúpfedeles ház, kövezetlen és járda nélküli utcák fogadták a mestert. A lakók többsége 1–2 holdas gazda, a szerencsét próbáló bátrak a kivándorlásban kerestek jövőt, az itthon maradóknak az Erdődy-birtokon végzett idénymunka segítette életben maradni. Három kocsmá, a verekedés rítusa és a mindennapi létproblémák keserve jól jellemzi a miliót. A mesterségében ügyes Székelynek volt egy szokatlan tulajdonsága: „szenvedélyesen szeretett olvasni”. Elcsodálkozott a megtapasztalt tájékozatlanságon, és úgy érezte, tenni kell valamit. A megoldás ötlete a falu új, fiatal tanítójától, Gyarmati Bélától származott. Kezdeményezésükre 1906-ban megalakult a Nemeskeresztúri Ifjúsági Egyesület. Ughy bemutatta az egyesületi életet és hogy miként számolták fel az írástudatlanságot. „*A napi program nem volt ötletszerű, az egyesület vezetői heti órarendet állítottak össze. Ebben a hangos olvasástól a számolásig minden iskolai tantárgy gyakorlása szerepelt. A szabad foglalkozás, beszélgetés, társasjátékok csak több órai tanulás után következtek.*” Színielőadások bevételeiből megteremtették a község könyvtárának alapját, ahol a könyvek első kezelője, **Márton Lőrinc** az olvasás lelke lehetett. 1910-ben kezdeményezték a művelődési ház megépítését. A könyvszerető kovács 1940-ig művelte mesterségét, saját könyveit a könyvtárnak ajándékozta, az olvasottakról rendszeresen beszélgetést szervezett. Számomra nem kétséges, hogy a három „lámpás” sikerre alapozta meg Ughy Jenő érzékeny szenvedélyét az olvasás és a könyvtárak küldetése iránt (Ughy, 1961 p. 593.).

1963-ban népmesei utánérzést keltve ugyancsak régmúlt időkre tekintett vissza. Egy váratlan községi könyvtári találkozás történetét mesélte el, amikor gyermekkori ismerőse egykori tanítójának figyelmét méltatva idézte fel olvasóvá válásának történetét. Annak ellenére szerette meg a könyveket, hogy a családi szokásrendben ez nem volt kívánatos. „*Szegény apám nem szerette, ha olvasok. Azt mondta, nem parasztembernek való, nem származik abból semmi jó, ha a magunkfajta urakodni kezd*” (Ughy 1963 p. 544).

„Ughy ...
érdeklődésének,
elhivatottságának
gyökerei gyermek-
és ifjúkorába
vezetnek vissza,
értékvilága korai
szocializációjából
származik.”

Olvasáskutatási tevékenységét már pápai könyvtáros korában elkezdte. A **Tóth Dezsővel** Dákán végzett vizsgálatukat a *Veszprém Megyei Könyvtár évkönyve* adta közre 1961-ben (Tóth, D., Ughy, J., 1961).

A *Könyvtáros* hasábjain 1964-ben az irodalmi „szép”, a magas erkölcsi és irodalmi érték fogalmától indulva a könyvtárak ízlésfejlesztő tevékenységéről publikált. Ezt segítő, jellegzetes olvasói csoportokat írt le (ízlésben megrekedtek, felnőtt kezdő olvasók, elrontott ízlésűek, egyoldalúak, a legművesebb úton járók), majd fejlesztési technikákat (egyéni olvasóterv, személyre szabott törődés) és szerzőket ajánlott az igényes olvasóvá válás érdekében. A tudatosság és tervszerűség mellett az erőszakmentességet hangsúlyozta, fenntartva, teret engedve a szórakozás légyjogosultságának is. Az önálló választás képességének megszerzéséig tanácsolta kísérni a látogatókat. „Az irodalmi műveltség magasabb fokát úgyis csak saját erejéből szerezheti meg, ha igaz emberi együttérzéssel olvad bele az olyan mű olvasásába, amely mélyen, őszintén ábrázolja az irodalom örök tárgyát: az embert” (Ughy 1964 p. 339.)

Ezer falusi lakos és a könyv

A 20. század hatvanas éveiben a társadalom műveltségi színvonalának emelése meghatározó kultúrpolitikai cél volt. Az „olvasó nép” ideájának megvalósításában oroszlánrész jutott a könyvtáraknak. Ughy ebben a légkörben jókor érkezett a KMK-ba, ahol kész kutatási elképzeléssel állt elő. Dákai vizsgálatának tapasztalataival, ám az országos reprezentativitás követelményeinek megfelelően, a falusi lakosok könyvhöz való viszonyát javasolta feltérképezni. Úgy vélte, hogy 1000 fős vizsgálattal kialakítható a folyamatosan és visszatérően elvégezhető kutatások műhelygyakorlata (reprezentatív kiválasztás, interjúkészítés módszertana, az adatfeldolgozás technikája, időszakonkénti összehasonlíthatóság). Az intézmény vezetői, elfogadva, hogy az olvasóvá nevelés, az olvasói ízlés fejlesztése csakis racionális alapokon végezhető, érvelése mellé álltak. Így kapott teret az Ughy Jenő nevével fémjelzett kutatási téma, és megvalósult az első nagymintás, módszertanilag megalapozott olvasásvizsgálat (Ughy 1965; 1966).⁹

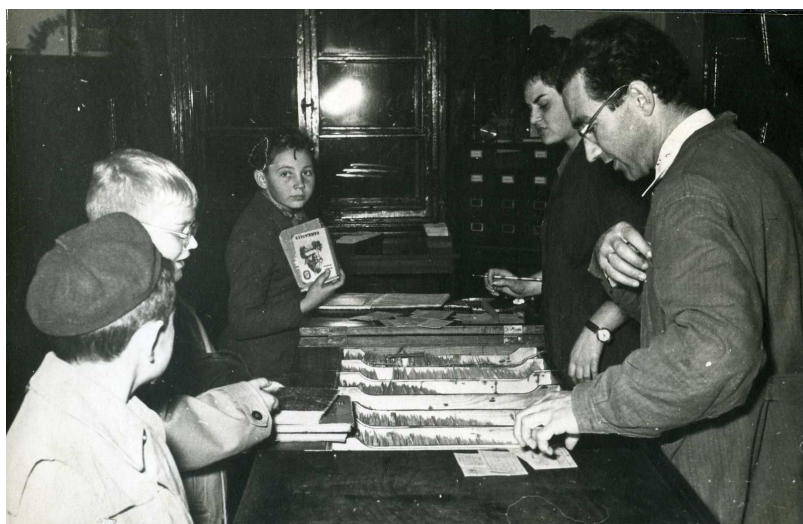
A nem olvasókra is kiterjedő kutatás a művelődés egészét kívánta vizsgálni, nagy ívű célokkal, úgymint: a szabadidő hasznosulása a lakosság egyes csoportjainál; eléri-e a művelődési formák a nem olvasó tömegeket, és az emberek élnek-e a lehetőségekkel; mennyire „hatékonyak” a művelődés egyes szektorai a társadalom csoportjainál; jelentkezik-e művelődési, tanulási vágy az emberekben, és milyen érdeklődési területek jellemzők; mennyire vált „életszokássá” az olvasás a társadalmi csoportoknál; kik, mennyit olvasnak, mit várnak az olvasástól, mennyire olvassák a munkát támogató könyveket; milyen tényezők segítik vagy gátolják az olvasást; mennyire fejlett az irodalmi közízlés?

A gigászi feladathoz alapos felkészüléssel látott hozzá Ughy, a módszertani kabinet támogatásával. Eltökélten arra törekedett, hogy a kutatás módszertanilag megalapozott és ebből következően hiteles legyen. A nemzetközi szakirodalom alapján számba vette a lehetséges módszereket, kiválasztotta a mintául szolgáló Bertelsman-kutatást, műhelyvitát folytattak a mintavételről, felkészítették a kérdezőbiztosokat, 1963-ban Dákán próbakutatást végeztek. 1964. március 1–31. között megtörtént az adatfelvétel a körültekintően kiválasztott településeken (Bács, Bácsalmás, Bátor, Dáka, Nyírmeggyes). Az 53 kérdés 80 ezer adatot eredményezett.

A feltáruló eredmények részletes ismertetésére nem vállalkozhatok, csupán a legfontosabb megállapításokat, mint a leendő fejlesztési stratégia alapjait adom itt közre látteleként: a falusi lakosság passzív, otthonaikban töltik a szabadidőt,

„... a könyvtárak ízlésfejlesztő tevékenységéről publikált. Ezt segítő, jellegzetes olvasói csoportokat írt le ... majd fejlesztési technikákat ... és szerzőket ajánlott az igényes olvasóvá válás érdekében.”

TV-hatás erőteljes; a zenei és irodalmi ízlés megrekedt; a kulturális intézmények kínálata nem törődik az ízlésformálással; az iskola nem nevel eléggé olvasásra; a megkérdezettek, főként a fiatalok tanulás iránti vágya örömteli; a könyv nélküliek aránya különösen a parasztság körében „tűrhetetlenül magas”; a mezőgazdasági irodalom olvasása „elkeserítően alacsony”; a folyóiratok hiányoznak a falvakból; a könyvvásárlás még értelmiségi körben is alacsony; nem megfelelő a könyvtárosok ízlésformáló, tanácsadó szerepe; magas az olvasói lemorzsolódás; a kölcsönzés vezető műfaja a regény, a versek olvasottsága „lehetetlenül alacsony”, korunk irodalma hátrányban van; a könyvtárosok „helyesen látják”, hogy a könyvtárak hosszabb nyitvatartása és a megfelelő állományelhelyezés segíthetne!

Ughy Jenő pápai könyvtáros korában (forrás: Jókai Mór Városi Könyvtár)

A kutatás utóéletéeként az empiria és az alapos elméleti tudás birtokában a KMK feladatkörében 1966-ban megindult a szakma érzékenyítése a tényeken alapuló fejlesztési stratégia követésére. A *Könyvtárosban* Ughy jegyezte az elvi alapozást (1966b). A könyvtártudományt szintetizáló korpuszként írta le, amelyben a szociológiai, lélektani, társadalomlélektani ismeretekre szükséges építeni. A nyilvános könyvtárak elterjedésének köszönhetően világszerte megszületett ennek felismerése, és a könyvtártudományi kutatások leginkább fejlődő ágaként teret nyert az olvasásvizsgálat. A nyugati országok irodalma alapján áttekintette, hogy a polgári társadalmakban mit vizsgáltak, milyen módszereket alkalmaztak, milyen megállapítások születtek. Majd felhasználva az itthon elvégzett kutatás legfontosabb tanulságait, megfogalmazta, hogy a szocialista országok előtt milyen tennivalókat lát. A kutatási és adatfeldolgozási módszerek bemutatásával zárta a 28 tételű, döntően külföldi szerzők munkáit tartalmazó, irodalomjegyzékes tanulmányt. Odaadással végzett tevékenységének folytatására azonban nem volt módja.

Az „ughyjenőség” konnotációja és emlékezete

Az olvasáskutatás kezdeti időszakában, a KMK műhelyszerepe elválaszthatatlan Ughy Jenő munkásságától. Évfordulós számvetések alkalmából időről időre megemlékeznek róla szellemiségének folytatói, a könyvtári olvasáskutatásban szerepet vállaló utódok.

Halálának 20. évfordulóján, 1988-ban rá emlékezve rendeztek konferenciát az olvasáskutatás hazai helyzetéről, lehetőségeiről.¹⁰ A kezdetekről és Ughy pályaképéről **Szente Ferenc** beszélt. Nélkülözhetetlen összehasonlítási alapot nyújtó,

„... a könyvtárosok
»helyesen látják«,
hogy a könyvtárak
hosszabb
nyitvatartása
és a megfelelő
állomány-
elhelyezés
segíthetne!”

„Örökségének súlya lelkiismereti felelősségként működött.”

kitűnő művét méltatva az „*ughyjenőség*” értékképző erejét és üzenetét emelte ki: „*a realitásoknak megfelelően befolyásoljuk a szakma mozgását*”. Sente pápai könyvtárosként ismerte meg későbbi közvetlen munkatársát, számára megkérdőjelezhetetlen volt, hogy Ughy az egész nemzetet féltette az elsvárosodástól, „a haza gondját-baját viselte lelkén”. Meggyőződéssel ajánlotta **Sallai István**¹¹ figyelmébe. Örökségének súlya lelkiismereti felelősségként működött: „*létre kell hozni az olvasásvizsgálat hazai műhelyét*” (Sente 1988).

Gereben Ferenc a konferencián tartott előadásában két évtized múltán is meglévő könyvtárhasználati és olvasási fehér foltokról értekezve Ughy Jenő szemléletének időszerűségét emelte ki, és megerősítette módszerességének fontosságát. Személyesen nem ismerte őt, szellemisége azonban munkássága révén olvasáskultúrával foglalkozó kutatásait végigkísérte. Méltatta hatvanas évekbeli bátor szókimondását. „*Az ő nagy tette abban állt, hogy illúziók és képzelmények helyébe a valóság tükörképét akarta állítani, és ennek érdekében kívánt kutatni*” (Gereben 1968, p. 191). A konferencián **Nagy Attila** húsz év kutatási eredményeit ismertette azt is hangsúlyozta, hogy a múlt és Ughy Jenő megbecsülése mellett „*kockázatsorozatokat*” vállaló munkatársak sorát ugyancsak tisztelet illeti. **Sallai István, Papp István, Barabási Rezső** és a házon kívülről felkért programadó **Szelényi Iván** nélkül nem lett volna szerves folytatása az olvasáskutatásnak. Erőfeszítéseik nyomán 1968. július 1-én született meg a döntés a szervezeti keretről, a KMK **Gerő Verával** és **Kamarás Istvánnal** felálló „*igénykutató csoportjáról*”.¹²

A konferenciáról a *Könyvtárosban* tudósító **Lencső László** kritikusan úgy fogalmazott, hogy életművének értékelése még várat magára. Az „*olvasáskutatás apostola*” fő művének újrakiadását és kismonográfia elkészítését javasolta, kezdeményezése az idő homályába veszett (1988).

2003-ban **Nagy Attila** újabb forrásértékű tanulmányt publikált a KMK olvasáskutatás szellemi műhelyének válságokat túlélő, hol túrt, hol támogatott 35 éves történetéről, jellegzetes korszakairól. Ezúttal a kutatásokhoz elengedhetetlen kritikai attitűd hagyományozójaként tekintett Ughy Jenőre, a „*szabad értelmiségi*” habitus megtestesítőjére, aki 1963-as dákai, majd 1964-es nagymintás falusi kutatásával megelőzte az 1968-as emblematikus esztendőben éledő igénykutató csoportot (Nagy, 2003).

Ughy Jenő fő művének mérföldkőként való hasznosságára 2010-ben **Péterfi Rita** mutatott rá az Európai Unió által támogatott „Az én könyvtáram” (EFOP-3.3.3. – VEKOP-16-2016) projekt keretében. Nívós összegző tanulmányában áttekintette az olvasáskutatás hazai évtizedeit. A korpuszban kulcsszemélyiségekkel felvett interjúk, dokumentumok, publikációk és kronológia elemzése mellett méltó helyet kapott Ughy szakmai teljesítménye is. Részletesen megismerhető kutatásának módszertana és a forrásként felhasznált külföldi szakirodalom. Péterfi az 1000 falusi lakosra kiterjedő adatfelvétel komplexitását emelte ki, a könyvtárhasználat és az olvasási szokások együttes vizsgálatát, amely lehetőséget adott arra, hogy összevessék a felnőtt olvasók olvasmányait az 50 évvel azelőttiekével. Megvalósult, amit Ughy remélt, több dimenzióban felkínálta az összehasonlíthatóságot, a longitudinális elemzés lehetőségét (Péterfi, 2010; Péterfi, 2019).

Ughy Jenő születésének 100. évfordulóján a Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatója, **Baráthné Molnár Mónika** idézte fel a *Vasi Szemlében* az ezer fős mintán végzett kutatást, összekapcsolva az Ughy szemléletében is fontos követelményként jelentkező kistelepülési könyvtári ellátást a 21. századi reformtörekvések 2013–2023 közötti eredményes vasi megvalósításával (Baráthné Molnár, 2023). Emellett az

intézmény a vasi kötődésű, a könyvtárosságot élethivatásul választó olvasáskutató munkássága előtti tisztelgést választotta a hagyományos, aktuálisan Celldömölkön, a Kemenesaljai Művelődési Központ Kresznerics Ferenc Könyvtárában megrendezésre kerülő őszi könyvtári nap fő témájául. Ughy életéről és munkásságáról két előadás hangzott el.^{13 14}

A megemlékezés Nemeskeresztúr csatlakozásával lett teljes. 2023. szeptember 16-án önkormányzati támogatással kiállítás nyílt a községi könyvtárban, az épület falára emléktábla került. Avatásán a megyei könyvtárigazgató asszony megköszönte mindazok közreműködését, akik az elszármazott kutató tetteinek örök őrzését a közösségi emlékezetben felélesztették. Főként a családi kapcsolatot ápoló és kezdeményező **Horváth Lajos** nyugalmazott pedagógus érdeme, hogy a település művelődéstörténetében hagyományozható értéként helyet kapott Ughy Jenő munkássága.^{15 16}

Ughy életművének fél évszázados távlatából megerősíthetjük, amit méltatói mindannyian elismernek: egy hegemon ideológia keretezte érában, a modern magyar közkönyvtárügy születésének induló évtizedében hittel és szenvedéllyel buzdította az összefüggések élesebb meglátására a könyvtári közszolgálatra elkötelezett pályatársakat. Élethivatása megkérdőjelezhetetlenül a könyvtárosság volt, amelyet gyakorló könyvtárosként, olvasáskutatóként, szakíróként egyaránt művelt. Mindvégig az 1960-ban megfogalmazott hivatásideája szellemében tevékenykedett. *„Az olvasó kezébe adni a könyvet, irányítani tájékozódását az irodalom útvesztőjében, segítségére lenni, hogy helyesen alakíthassa ki világnézetét, azt ismerje meg szépnek, ami valóban az, igaznak, ami a valóság: könyvtáros hivatás”* (Ughy 1962c, p. 582).

Az évtizedek alatt azután a professzionális könyvtáros-társadalommá rekrutálódott nemzedékek tették, amit tehettek. Miként? **Papp István** 2000-ben publikált, szenvedélyes hangú visszatekintése szerint *„az aufklérista, népboldogító-népmegváltó, a társadalmat modernizálni, a világ élvonalától elválasztó szakadékat betönni vágyó könyvtáros társaság meggyőződésből, hitből, cselből, megalkuvásból paktumot kötött a hatalommal. Kerek zárójelben pedig azt gondolták, hogy a polcok között aztán már az olvasón múlik, hogy melyik könyvet veszi kézbe tudata formálására”,* de modern közszolgáltatást valósítottak meg, „méltányolható teljesítményeket” felmutatva (Papp, 2000 p. 68). Ebben a kontextusban világosan értjük és méltatjuk Ughy Jenő érzékeny szenvedélyét az olvasás, a könyvtárhasználat kiterjesztése érdekében, habár humanista reménye egyes társadalmi csoportokban továbbra is idealisztikusnak bizonyul. A könyvtár- és befogadásszociológia azóta megszületett irodalma már meggyőzően feltárta a társadalmi szükséglet, a politika erőterében létező értékrend és az egyéni aspiráció bonyolult összefüggésrendszerét, melynek eredőjeként társadalomtörténeti jellegzetességekkel verbuválódik a *„könyvtárhasználatra fogékony közönség”* (Pallósiné Toldi, 2005).

A publikáció a XXIX. Vasvármegyei Könyvtári Napon (Celldömölk, 2023. október 2.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

A szerző megköszöni **Kupi Ildikó** irodalomjegyzék-összeállításban nyújtott segítségét!

„... egy hegemon ideológia keretezte érában, a modern magyar közkönyvtárügy születésének induló évtizedében hittel és szenvedéllyel buzdította az összefüggések élesebb meglátására a könyvtári közszolgálatra elkötelezett pályatársakat.”

Lábjegyzet

- ¹ Az írás a folyóiraton belül a „Vasi mozaik: az MKE 26. Vándorgyűlésére készült válogatás neves művelődéstörténeti személyiségekről” című írás részeként jelent meg (p. 39.)
- ² Pesti Hírlap (1944) *Kinevezések a MÁV-nál*, Pesti Hírlap, p. 6.
- ³ Szabad Vas megye (1946) *Szombathely város iskolaszékének tagjai*, Szabad Vas megye, 9, p. 7.
- ⁴ Szabad Vas megye (1947) *Fegyveres fasiszta szervezkedést lepleztek le Vas megyébe*, Szabad Vas megye, 260, p. 1.
- ⁵ Középdunántúli Napló (1959) *Végre megfelelő helyen*, Középdunántúli Napló, 207, p. 6.
- ⁶ Iszlai, Z. (1967) *Ughy Jenő emlékezete*, OSZK Híradó, 1, p. 23–24.
- ⁷ **Könyvtárszervezés:** 1960–1967, 6 megjelent cikk a Könyvtárosban; **Könyvismertetések, -kritikák:** 1961–1967, 9 megjelent cikk a Könyvtárosban; **Olvasáskutatás:** 1961–1967, 9 közlés, Könyvtárosban 6, Könyvtári Figyelőben 1, Veszprém Megyei Könyvtár évkönyvében 1, önálló kiadvány 1: **Ezer falusi lakos és a könyv (1965); Szociográfiák/ esszék:** 1960–1963, 3 közlés a Könyvtárosban.
- ⁸ Borsos, J. szerk. (1961) *Másodelemzés a Vidéki városaink* c. kötetben megjelent tanulmányhoz: Valló, I., Vidor, F. (...) *A városok kulturális szerepe és tevékenysége*, p. 163–193.
- ⁹ A kiadvány 300 példányban jelent meg, részleges közléssel szélesebb nyilvánosságot kapott az: Ughy, J. (1965) *Mit olvas a falvak lakossága? Az olvasmányok kiválasztása a könyvtárban és a könyvtáron kívül*, Könyvtáros, 7, p. 386–389.
- ¹⁰ In memóriám Ughy Jenő szakmai találkozás 1988, szervező: az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja.
- ¹¹ Sallai István 1952 és 1959 között az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztályvezetője, 1959-től 1974-ig a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) főosztályvezetője.
- ¹² Nagy, A. (1988) *Eredmények és törekvések napjaink olvasáskutatásában*, Könyvtáros, 4, p. 195–197.
- ¹³ Lencső, L. (1988) *Két évtized az olvasáskutatás könyvtári műhelyében: In memóriám Ughy Jenő*, Könyvtáros, 4, p. 189–190. Elérhető: https://www.epa.hu/03900/03971/00338/pdf/EPA03971_konyvtaros_1988_04.pdf (Utolsó elérés: 2024.10.10.)
- ¹⁴ XXIX. Vasvármegyei Könyvtári Nap, Celldömölk, 2023.10.2. Előadások a témában: Németh, T.: Hivatásról, kalauzos életmódról és a legnagyobb kitüntésekről.
- ¹⁵ P. TOLDI Márta (2023) *Élethivatása: könyvtáros: Ughy Jenő hagyatéka*, Vasi Digitális Könyvtár, Elérhető: <https://vdk.bdmk.hu/eredmenyek?rnums=1705046> (Utolsó elérés dátuma: 2024.10.10.)
- ¹⁶ Baráthné Molnár, M. (2023) *Avatóbeszéd: Ughy Jenő-emléktábla avatása*, Vasi Digitális Könyvtár. Elérhető: <https://vdk.bdmk.hu/eredmenyek?rnums=1615528> (Utolsó elérés: 2024.10.10.)

Felhasznált és ajánlott forrás

- Könyvtáros (1966) *A falusi lakosság és az olvasás (ismertető)*, Könyvtáros, 5, p. 243–246.
- Baráthné Molnár, M. (2023) *Emlékezés Ughy Jenő olvasásszociológusra és Vas vármegyei kitekintés a könyvtárellátási szolgáltató rendszer egy évtizedes működésére*, Vasi szemle, 2023. 2, p. 139–151.
- Iszlai Z. (1964) Napirenden a folyóiratbeszerzés. In: Könyvtáros, 1964. 9. sz. p. 533–536.
- Gereben, F. (1968) *Az olvasási szokások változása falun*, Könyvtáros, 4, p. 191–195.
- Lencső, L. (1988) *Két évtized az olvasáskutatás könyvtári műhelyében: In memóriám Ughy Jenő*, Könyvtáros, 4, p. 189–190. Elérhető: https://www.epa.hu/03900/03971/00338/pdf/EPA03971_konyvtaros_1988_04.pdf (Utolsó elérés: 2024.10.10.)
- Nagy, A. (2003) *Számadás a talentumról. Az olvasáskutatás 35 éve az OSZK-ba*, Könyv, Könyvtár, könyvtáros, 5, p. 14–21.
- Németh, T. (1994) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Vas megyei könyvtárak értesítője, 1994(2), p. 30–39.

- Németh, T. szerk. (2014) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Kemenesaljai életrajzi lexikon, Kemenesaljai Regionális Ifjúsági Szervezet, p. 189. ISBN 978-963-12-0588-6
- Németh, T. (2024) *Ughy Jenő (Celldömölk, 1922. május 15. – Budapest, 1967. szeptember 14.)*, Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtára. Elérhető: <http://www.cellbibl.hu/index.php/10-lexikon/109-ughy-jeno> (Utolsó elérés: 2024.10.14.)
- Szente F. (1988) *A hazai olvasáskutatás egyik úttörője: megemlékezés Ughy Jenőről*, Könyvtáros, 4, p. 190–191.
- Pallósiné Toldi, M. (2005) *Könyvtárügy a pannon térségben: Fejezetek Pallósiné Toldi Márta kutatásaiból*, Könyvtári Intézet, Budapest, ISBN 963 201 620 3
- Papp, I. (2000) *Bűnbeesés után. Szélgjegyzetek: a magyar könyvtárügy 50 éve*, Könyvtári Figyelő, 1–2, p. 65–75.
- Pártay, T. (1989) *Testvériség a pokolban*, Kis Újság, 5, p. 6. Elérhető: https://drive.google.com/file/d/13McTM80ddxfndm43r_dKJ_T0Z9-a3bQ/view (Utolsó elérés: 2024.10.10.)
- Péterfi, R. (2010) *Egy értelmiségi műhely az olvasók szolgálatában*, Könyvtári Figyelő, 4, p. 769–792.
- Péterfi, R. (2019) *Változások a felnőttek olvasási szokásaiban fél évszázad távlatában*, Anyanyelvi kultúraközvetítés, 2(2), p. 33–44. Elérhető: <https://real.mtak.hu/107035/1/2389-Peterfi.pdf> (Utolsó elérés dátuma: 2024.10.10.)
- Szente F. (1961) *A városok könyvtári ellátásának időszerű kérdései*, Könyvtáros, 9, p. 524–526.
- Tóth, D., Ughy, J. (1961) *Az olvasás helyzete Dákán*, Jelencsik, S. (szerk.) A Veszprém Megyei Könyvtár évkönyve, p. 47–54.
- Ughy, J. (1960a) *A szabadpolcos kölcsönzés megoldásra váró kérdései*, Könyvtáros, 4, p. 260–261.
- Ughy, J. (1960b) *Fiatalok és a szépirodalom: egy könyvtáros feljegyzései*, Könyvtáros, 8, p. 582–585.
- Ughy, J. (1961) *Egy úttörő falusi könyvtáros: Székely Imre*, Könyvtáros, 10, p. 593–594.
- Ughy, J. (1962a) *Az olvasók tájékoztatása szabadpolcos kölcsönzéssel*. Könyvtáros, 5, p. 253–257.
- Ughy, J. (1962b) *Vita a városok könyvtári ellátásáról. Pápa könyvtári feladatai*, Könyvtáros, 1, p. 19–20.
- Ughy J. (1962c) *Az olvasás helyzete vidéki városainkban*, Könyvtáros, 4, p. 190–181
- Ughy, J. (1963) *Esti beszélgetés*, Könyvtáros, 9, p. 544–545.
- Ughy, J. (1964) *Az olvasói ízlés fejlesztése*, Könyvtáros, 6, p. 336–339.
- Ughy, J. (1965a) *Ezer falusi lakos és a könyv*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ
- Ughy, J. (1965b) *Még egyszer a folyóiratbeszerzés*, Könyvtáros, 1, p. 20–21.
- Ughy, J. (1966a) *Sikerek és gondok Hevesben*. Könyvtáros, 1, p. 16–18.
- Ughy, J. (1966) *Napirenden az olvasásvizsgálatok*, Könyvtáros, 3, p. 121–124.
- Ughy, J. (1967) *Parasztok, munkások és a községi könyvtár*, Könyvtáros, 3, p. 137–140.
- Vargha, B. (1967) *Ughy Jenő 1922-1967*, Könyvtáros, 10, p. 583.